

SALIH TRAKO

PRVI PRIJEVOD ŠEJH-SADIJEVA ĐULISTANA
NA SRPSKOHRVATSKI

Na jugoslovenskom tlu, posebno u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Makedoniji — područjima na kojima se osmanska vlast najduže održala — sačuvana su mnogobrojna rukom pisana djela na orijentalnim jezicima. Ta literatura broji na desetke hiljada djela na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Koncentrisana je u bibliotekama i naučnim ustanovama nekih jugoslovenskih kulturnih centrala (Sarajevo, Zagreb, Beograd, Priština, Skoplje i dr.). Nemali broj ovih rukopisa nalazi se i u posjedu privatnih lica u našim krajevima.¹

Nedavno je pronađeno još jedno vrijedno djelo ove literature. Riječ je o rukopisnom primjerku poznatog mističko-didaktičkog djela »Gulistān« od Šajḥ-Sa'dija.² Manuskript je relativno novijeg

¹ Više o rukopisnim zbirkama u našoj zemlji, vid.: Kasim Dobrača, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa (Uvod, sv. I, Sarajevo 1963).

² Šajḥ Mušliḥuddīn Sa'dī, poznatiji pod imenom Šajḥ Sa'dī Širāzī (u daljem tekstu: Šejh-Sadi), spada među najeminentnije predstavnike perzijske klasične književnosti, koja je naročito cvala u periodu od X do kraja XV stoljeća. Rođen je u Širazu 1193. god. Otac mu je bio u službi Sa'd b. Zengī-ja, atabega (regenta) iz dinastije Selgurovića koja je svoju vlast zasnovala na ostacima nekada moćnog i prostranog seldžučkog carstva i vladala znatnim dijelom njegovih teritorija oko 130 godina (od 1148—

1284). Kako je Sa'd b. Zengī bio zaštitnik Šejh-Sadijeve porodice, veliki pjesnik je, u znak iskrene zahvalnosti, uzeo sebi maḥlaṣ (pjesnički nadimak, pseudonim) Sa'di i tako osigurao trajan spomen ovom regentu, a preko njega i čitavoj dinastiji Selgurovića. (Opširnije vid.: Enzyklopaedie des Islam, IV, str. 112—113.)

Kada je završio školovanje na poznatoj visokoj školi Nizāmiyyi u Bagdadu, koja je dobila ovaj naziv po svome osnivaču Nizāmūl-mulku, koji je živio u XI stoljeću i koji je bio savremenik poznatog perzijskog astronoma, matematičara i pjesnika 'Umar Ḥayyām-a, a veliki vezir seldžučkih sultana Adīp-Arslana i Melikšaha (opširnije o Nizāmūl-mulku

datuma, nastao je na kraju prošlog stoljeća, ali time mu nije vrijednost umanjena, jer je to dokaz da interesovanje naših ljudi za istočnjačku književnost nije prestalo ni onda kada je Bosna i Hercegovina dolaskom austrougarske vlasti u ove krajeve došla pod neposredni evropski kulturni utjecaj.

Ovaj manuskript je zanimljiv iz više aspekata. Prvo, po svom nastanku spada među mlađe rukopise orijentalne literature koja je, kako je poznato, kod nas, posebno u Bosni i Hercegovini, i ne samo u intelektualnim krugovima, intenzivno njegovana. Drugo, ovdje je riječ o manuskriptu Đulistana, poznatog djela velikog perzijskog klasika Šejh-Sadija iz XIII stoljeća sa uporednim prijevodom na turskom i srpskohrvatskom jeziku. Treće, što zaslužuje posebnu pažnju, jeste činjenica što je to prijevod Đulistana na srpskohrvatski jezik, zbog čega se o ovom manuskriptu može govoriti kao o vrijednom primjerku naše alhamijado literature, zanimljivom posebno za slaviste; i, najzad, koliko znamo, ovo je prvi pokušaj i prvi kompletan prijevod Đulistana na srpskohrvatski jezik pisan arapskim pismom.

*
**

Šejh-Sadijev pjesnički opus je vrlo obiman i po sadržini i formi raznolik. Ostavio je pokoljenjima u nasljeđe kompletan »divan« pjesama, jedan svezak »gazela« (kraćih hvalospjeva), mnoštvo »kaside« (dužih hvalospjeva) i tri zbirke pjesama zabavnog, šaljivog

u Enzyklopaedie des Islam, III, str. 1007—1010), Sa'dī je svoje obrazovanje i usavršavanje nastavio kod poznatog šejha 'Abdu-l-Qādir Gilānī, osvjedočenog sufije (derviša), osnivača kadirijskog tarikata (derviškog reda). Pod njegovim rukovodstvom Sa'dī je izučavao tašawwuf (islamski misticizam). Svoje prvo hodočašće Mekki i Medini obavio je zajedno sa ovim velikim sufijom, koji je u njegovo srce zasadio duboku i nepokolebljivu pobožnost koja nije nikada splasnula i koja je velikog pjesnika vodila na hodočašće svetih mjesta još četrnaest puta.

Šejh-Sadi je bio vrlo trezven i zdrav duh. Proživio je dug vijek — 99 godina. Prvih trideset godina proveo je u studiranju mnogih grana nauke, posebno tašawwufa. Sljedećih trideset godina proveo je u neumornom putovanju i u tom periodu proputovao ogromna područja Centralne Azije, Indiju, Siriju,

Arabiju, Abesiniju, Egipat, Maroko. Ovo su ujedno i najplodnije godine njegova književnog stvaranja, period njegovih najvećih pjesničkih dostignuća. Trećih trideset godina Šejh-Sadi je proživio u osami i pobožnosti, u dotjerivanju, sređivanju i upotpunjavanju svojih pjesama. Ostatak života protekao mu je u zbrinjavanju i ugošćavanju putnika-namjernika i u objašnjavanju i raspravljanju raznih pitanja, posebno onih iz područja islamskog misticizma. Umro je 1292. godine, također u Širazu, i pokopan u jednom groblju u blizini ovoga grada koji je rodno mjesto mnogih poznatih pjesnika (kao što su: Aṭīr, Ahlī, Abū Ishāq Hallāḡ, Ḥāfiz, 'Urfl, Baba Fiḡānī i dr.) i koji je dobio nadimak Burḡu-l-awliyā — Kula bogougodnika, zbog toga što su u njemu sahranjeni Sa'dī, Ḥāfiz i mnogi drugi velikani perzijske književnosti. (Više o tome vid.: Enzyklopaedie des Islam, IV, str. 406.)

i lascivnog karaktera. Međutim, njegova najvrednija i najpoznatija književna ostvarenja su *Būstān* — pjesničko djelo etičko-didaktičke sadržine — ispjevan 1257. godine i *Gulistan*, napisan 1258. godine. Ova djela su nastala u najzrelijim godinama Šejh Sadijina života, mnogo su čitana i izučavana, a i dan-danas se čitaju svugdje gdje se izučava perzijski jezik, kako na Istoku tako i na Zapadu.

Đulistan, o čemu je ovdje riječ, pjesničko je djelo u prozi. To je zbirka duhovitih i poučnih anegdota (*hikāye*) protkanih stihovima sentencioznog sadržaja. Prema sadržaju ovih hikaja, Đulistan je podijeljen na sljedećih osam poglavlja: prvo poglavlje (bab) govori o životu i događajima iz života vladara; drugo raspravlja o moralu, životu i ponašanju derviša; u trećem se iznosi koliko je vrijedno biti zadovoljan onim što čovjek ima; četvrto ukazuje na koristi šutnje; peto slika ljepote mladosti i ljubavi, u šestom se opisuje iznemoglost i starost; u sedmom se iznosi velika važnost i utjecaj odgoja; osmo govori o koristi druženja s dobrim ljudima i o vrijednosti lijepog ophođenja sa ljudima uopće.

**

Manuskript Đulistana o kome je ovdje riječ broji 669+13 strana (veličine 20,5×17 cm). Na stranici većinom 18, a rjeđe 15 redaka (vel. 18×14,5 cm). Papir bijelo-žut, sa diskretnim vodoravnim linijama. Pismo »nash« sa elementima »riq'a«, prilično čitko. Mastilo ljubičasto (na prvih 177 strana), plavo (178—580), zeleno (od 581—609) i na kraju plavo i crno. Povez kartonski, tvrdi, na hrbatu oštećen.³

Kodeks sadrži dva djela i mali priručni rječnik.

Prvo djelo u ovom kodeksu (str. 1—47) nosi naslov *Ta'lim-i fārsī*, a sadrži deset kratkih lekcija (bāb) i predstavlja sažetu ili, tačnije, nepotpunu morfologiju perzijskog jezika u kojoj su oblici i primjeri na perzijskom dati s prijevodom na turski i srpskohrvatski jezik. Rijetka pravila za tvorbu glagolskih oblika objašnjena su na srpskohrvatskom. Na kraju, u kolofonu je zapisano:

تمّ فی ۱۳ شعبان سنه ۱۳۱۲ استورویونس رمزی

(Završeno 13. šabana 1312 /9. II 1895/, Stovro Junus Remzi).

Nameće se sada nekoliko pitanja: ko je autor ovog kratkog djela, ko je prevodilac na turski i srpskohrvatski, kakva je uloga J. R. Stovre koji se u kolofonu potpisao, je li on autor ili je samo

³ Ovaj rukopisni primjerak Gulistana je vlasništvo Akademije nauka Bosne i Hercegovine. Na nj mi je skrenuo pažnju dr Muhamed

Hadžijahić, viši naučni saradnik Akademije nauka BiH, na čemu mu ovom prilikom toplo zahvaljujem.

prevodilac na srpskohrvatski i turski jezik gramatičkih primjera ili je i jedno i drugo?

Pažljivim uvidom u djelo može se steći dosta ubjedljiv utisak da je J. R. Stovro autor ovog malog priručnika. Naime, u djelu su sve paradigme napisane na perzijskom, s prevodom na turski i srpskohrvatski. Osim toga, građu koju je uvrstio u ovo kratko djelo autor nije izložio iscrpno, nego je po svom izboru odabirao primjere deklinacije imena bez ikakvih objašnjenja, a te primjere je popratio primjedbom: »Na ovo i ostale kijas učini« (= analogno primijeni). Tek od primjera za konjugaciju glagola »kerden« autor daje pokoje gramatičko pravilo na srpskohrvatskom jeziku; i upravo ova pravila, tačnije, leksika i stilizacija rečenica govore u prilog pretpostavke da je J. R. Stovro autor ovog malog djela i u isto vrijeme prevodilac na turski i srpskohrvatski jezik. Navodim samo jedan primjer sa strane 26, gdje stoje ovačva pravila:

»Faresinski je džem na dva načina;

1. Ako je živo (sa dušom) načinja se dodavši na mufred elif i nun:
 esb = at = konj; esban = atlar = konji
 murg = kuš = ptica; murgan = kušlar = ptice
 šir = arslan = lav; širān = arslanlar = lavovi
2. Ako nije živo (bez duše biva stvar) načinja se dodavši na mufred 'ha':
 šimšir = kilič = sablja; šimširhā = kiličlar = sablje
 hāne = ev = kuća; hānehā = evler = kuće
 seng = teš = kamen; senghā = tašlar = kamenovi

Pošto je sa 'ha' lako izgovoriti sada se u Iranu najviše sa 'ha' džem načinja bilo živo ne bilo. Mesela: esbhā = atlar = konji; murghā = kušlar = ptice; širhā = arslanlar = lavovi. Katkad se od 'ma' i šumā' džem načinja: māhā i šumāhā = bizler ve sizler = mi i vi.«

Takvih pravila ima dvadesetak. Formulacija i stilizacija ovih pravila, čini nam se, daje dovoljno razloga za zaključak da je J. R. Stovro autor ovog kratkog priručnika, odnosno budući da se on i potpisao, da je ovo njegov autograf.

Drugo djelo u ovom kodeksu (str. 48—669) nosi naslov *Zubda-i Gulistān* (Bitnost, suština, esencija, srž Gulistana), a to je, u stvari, doslovan prepis štampanog primjerka na turski prevedenog *Ḍulistanā*, što ga je izvršio Ğa'far Ṭayyār b. Aḥmad Sālim, a koji je pod istim naslovom štampan u Istanbulu (ovo djelo je nekoliko puta izdavano, a ja sam pri ruci imao drugo izdanje iz 1306/1888—89. g.) i taj na turski prevedeni i štampani primjerak je ovdje preveden još i na srpskohrvatski. Na kraju (str. 669) stoji ova bilješka:

کتاب الحروف

تمت سرای بوسنه ده فی ۲۵ ش ۱۳۱۴ تاریخ هجریه

یونس رمزی استوری

»Dovršeno u Sarajevu 25. ševala 1314. hidžretske (30. III 1897) god. Pisar ovih slova je Junus Remzi Stovro.«

U gornjoj bilješci nije izričito rečeno ništa o prevodiocu djela na srpskohrvatski. Izraz »kātibu-l-ḥurūf« leksički više ukazuje na prepisivača. Međutim, ovaj prijepis onog štampanog Đulistana sa prijevodom na turski (od Ga'far Ṭayyār-a) koji je uz to ovdje preveden i na srpskohrvatski, ukazuje na to da je Junus Remzi Stovro prepisivač i prevodilac i ovog djela na srpskohrvatski, a to znači da ovaj manuskript predstavlja autograf prevodioca koji je on napisao dvije godine poslije završetka gore spomenute kratke morfologije perzijskog jezika. Spomenuti Ṭayyār-ov štampani prijevod Đulistana sadrži i komentar (gramatički, sintaktički i stilistički) otisnut na margini. Međutim, Stovro nije uvrstio taj komentar u svoj rukopis. On je prepisao samo tekst Đulistana i Ṭayyār-ov prijevod na turski, a na to je dodao i svoj prijevod na srpskohrvatski.

Ṭayyār je u svom prijevodu (na turski) rasporedio tekst tako da je svoj prijevod pisao iznad teksta originala. J. R. Stovro je postupio isto tako. I on je svoj prijevod pisao iznad Ṭayyār-ova prijevoda, pa raspored teksta u ovom rukopisnom primjerku ide tako što u prvom retku stoji Stovrin prijevod na srpskohrvatski, u drugom Ṭayyār-ov prijevod na turski, a u trećem tekst originala Đulistana i tako redom.

Upoređivanjem teksta originala i Ṭayyār-ova prijevoda na turski sa Stovrinim prijevodom na srpskohrvatski dobiva se utisak da se Stovro oslanjao više na Ṭayyār-ov prijevod nego na sam tekst originala Đulistana, iako nije ni original zanemarivao. Zapaža se i to da prevodilac nije posjedovao visoku kulturu vlastitog jezika. Njegov jezik je narodni govor, neknjiževni, s kraja prošlog stoljeća, u kome, pored velikog broja turcizama, ima i znatan broj provincijalizama sarajevskog govora. Leksika mu je prilično siromašna, značenja riječi ponegdje nisu sasvim iznijansirana i tačna, pa usljed toga nije ni mogao da pruži na svakom mjestu potpuno adekvatan prijevod. Osim toga, prevodilac se strogo držao reda riječi originala i prijevoda na turski, pa je stoga i poredak riječi u rečenicama Stovrina prijevoda često nepravilan. Stovro je, također, bio pod utjecajem načina izražavanja i stvaranja pojmova na perzijskom i turskom, pa je ponegdje i on u svom jeziku stvarao neuobičajene riječi i pojmove. Kao primjer navodimo sljedeći tekst (sa strane 380) ovog manuskripta:

۴۸۰

بفرستد از درگاه کمانا در بیاید بلا و ابراز از اقدار تانیا نیا
 اصلا دوری مانده فریاد ایقا صمیم و یوزی طالع و همه سنده
 حکایت هرگز از دور زمان نمانده بودم و روی از کردش آسمان
 رایتش نه سهند سانه بیدار وقت نشا غلام پیاذ آستالا اسناغ ابرو ایچ
 بوشت بر ما شنیدی ادر وقت که ایام صیلا نه قالم تیدی و ایاه قلی الفه قدرت
 در هم نلشیده مکر وقت که یایم برهنه بود و استیلا عت پالم
 زادر زاح اجام کوفه زنده ز آستان بوشت بدو در و در ایام پیاذ کوفه
 طوم قمارم کوفه جا سده کلام و خط با و از نه برینی کوردم که دیاغی بو ساریک
 نداشتم بجام کوفه در آمدم دستک یگورا دینم که پای نداشت
 شکرت بجزش زنده نامیست و نشو این ایشو صبر اچند
 نصرت الهیه نک شکرتی برینه کتوردم و یا بو صبر غه صبر ایام
 سپاس و شکرت حق بجای آوردم و برین نفسی صبر کردم
 بیخا بیجا نا اچیا تا شنید مانیا تا سفر
 کتاب با همه قوه و قوه اول کوزده و کاه و نه تزه پیران نه سده او زنده
 مرغ بریان بچشم مردم پس کمتر از برین تزه برهوا ناست
 انذ بیجا بدو امانیا نیا و بیخا زبا یا کتابلینا بیجا
 و اول کعبه از زو سلطان بو کوه بیخه شلم کتاب با همه قوتند
 و آله دستگاه قدرت نیست شنگر بخته مرغ بریانست

بِقَافٍ أَدْبُرْمَيْنِيَا زَمَانًا نَبِيْلًا اِبْرَازَادُ اَهْرَتَانِيَا
اصلا دور زماندن فریاد ایتماشیدم ویوزیمی فلک دونمه سندن
حکایت هرگز از دور زمان ننالیده بودم و روی از کردش آسمان

نَبِيْشَه سَه سُمْتِلِ سَاهُ يَدَانِ وَقَتِ نَغَاغَلَا بِيَاشَه اَسْتَلَا اِسْنَاءَ اُبُجِه اُبُجِه
بورشدیروماشیدی الابر وقت که ایانم چپلاق قالمشیدی وایاق قابی لغه قدر
درم نکشیده مکروفتی که پایم برهنه بود و استطاعت پای پوشی

نَه دَرَزَاهُ اُجَامِعُ كُوفَه دُجُجَه اَلْاَسْتَانِ بُوْشِيْدِيْدِنَغُوْدِيْحَه نَه اِمَادِيْ بِيَاشَه نَغُوْدِيْحَه
طوتمازدم کوفه جامع کوفه کلام مضطرب اوله رق برینی کوردم که ایانم بوق اپدی
نداشتم بجامع کوفه در امدم دلتک یکی را دیدم که پای نداشت

شُكْرُ بُرِّيْمِ جِش. نِعْمَتٌ نَامِيْسَتْ دُنْسَعَه اِبْرَ اُبُجِيْسْتُوْ صَبْرٌ اُجِيْحِه
نعمت الهیهك شکرینی یرینه کتوردم و پاپوچسزلغه صبر ایلدم
سپاس و شکر نعمت حق بجای اوردم و برنی کفشی صبر کردم

بِخِيْنَا يَتِيْجَانَا اُجْمَايِسْتَا حِيْقَا مَانِيَا يَه نَا سَفْرَه
کباب اولمش قوش طوق آدمک کوزنده دهادوند رتبه یراغندک سفره اوزرینه
مرغ بریان بچشم مردم سیر کمتر از برك تره برخوانست

أَنْغُ حَيْقَابِلَاغُ إِيمَانِي نِيهَا . پَرِيْنَا رِيَايِي اُكْبَابِلِينَا پَتِيحَا
 وَاوَلِ كِيْمَسَه نَاكُ ثَرَوْتِ وِسَامَانِي يُوْقَدِرِ پِشِهَشِ شَلْغَمِ كِبَانِ اَوْلَمَشِ قَوْشَدَرِ
 وَاَنْكِه رَا دَسْتَكَاه قَدْرَتِ نِيْسَتِ . شَلْغَمِ پِچْتِه مَرِغِ بَرِيَا نِيْسَتِ

Transliterirani tekst prijevoda izgleda ovako:

»Nikako od promjenjiva zemana ne bijah plako i obraz od okretanja neba ne bijaše se smutilo; samo jedan vakat noga gola bijaše ostala i snage obući obuću ne držah. U džamiju Kufe uđoh žalostan bivši. Jednog vidjeh ne imadijaše noge. Šukur božijem dž. š. nimetu na mjesto donesoh i bezobučtvu sabur učinih. Kit a: Pečena tica na očima sita čojka manja je (od lista prase) na sofri. A onog čojka (koji) blago i imanje nejma, pečena repa je ukebabljena ptica.«

Adekvatniji prijevod ove hikaje izgledao bi ovako:

»Nikada nisam plakao pri promjeni (izmjena, nestalnost) vremena i nikada se nisam mrštio na okretanje vasiona (promjenu sudbine), osim u ono vrijeme kada su mi noge ostale bose, a nisam bio kadar da uzmem (kupim) obuću. Došao sam potišten u jednu kufansku džamiju i opazio jednog čovjeka koji nije imao nogu. Zahvalio sam Bogu na njegovu daru, pa, iako bosonog, ja sam se strpio.

Pečena ptica na trpezi, u očima sita čovjeka, manja je (meznatnija) od pera praziluka

A onome koji nema bogatstva, pečena repa je kao ispečena kokoš.«

Treći dio ovog kodeksa (ima posebnu paginaciju od 1—13) je mali rukopisni rječnik pod naslovom »Gulistanda bilmediğim lügatlar(i)« — Meni nepoznate riječi u Gulistanu. To je mali rječnik nekih termina iz Đulistana čije je značenje prevodilac (Junus Remzi Stovro) utvrdio i ovdje pribilježio s prijevodom na turski ili srpskohrvatski, a ponegdje na oba jezika, naznačivši i stranicu gdje je određena riječ u rukopisu spomenuta.

Što se tiče ortografije arapskog pisma primijenjene u pisanju prevoda djela na srpskohrvatski jezik, može se konstatovati sljedeće:

1. Za pisanje odgovarajućih suglasnika u srpskohrvatskom jeziku primijenjeni su ovi arapski znakovi:

b — ب; c — چ; č, ć — چ; d — د; đ, dž — چ;

f — ف; g — غ; h — ه; j — ي; k — ك;

l — ل; lj — لي; m — م; n — ن; nj — ني;

p — پ; r — ر; s — س; š — ش; t — ت;

v — و; z — ز; ž — ژ

2. Za označavanje vokala autor prijevoda je uzeo arapske znakove za kratke vokale (— َ ُ) tj. u svom jeziku je označavao i kratke i duge vokale istim znakovima (kao što se to praktikuje i u našem pismu), a samo za vokal »a« (dugo i kratko) je upotrebljavao »elif«. Znakovi za vokale izgledaju ovako:

e — َ ; i — ِ ; u — ُ ; o — ُو ; a — ا .

Kao što se vidi, za vokal »o« je upotrijebio znak kao za vokal »u« okrenut nadolje.

3. Pri pisanju arapskog pisma autor je pisao znakove gotovo bez izuzetka u gore naznačenom obliku, tj. u obliku u kome se ti znakovi prema ortografskim pravilima arapskog pisma pišu kada stoje u početku riječi. Stovro je ove znakove pisao jednoobrazno bez obzira na njihov položaj u riječi, tj. i u sredini, i u većini slučajeva i na kraju riječi, pisao ih je u istom obliku kao što se pišu i na početku riječi i bez obzira na to da li ih je prema ortografskim pravilima arapskog pisma bilo moguće u pisanju spajati. To znači da je bio pod utjecajem našeg pisma i da je stvorio svoju originalnu i prilično pojednostavljenu ortografiju prilagodivši je srpskohrvatskom jeziku i tu ortografiju je gotovo dosljedno primijenio u cijelom rukopisu ne ugledajući se ni na kog od prethodnika u ovom poslu. Izuzetak su arabizmi u našem jeziku koje je pisao po pravilima arapske ortografije.⁴ Ova Stovrina ortografija zadivljuje svojom originalnošću i jednostavnošću, te jednom savla-

⁴ O razvoju arebice kod nas, od pojave prvih radova pisanih arapskim pismom koncem XVI i početkom XVII stoljeća do četrdesetih godina ovoga stoljeća — kada je prestala upotreba ovoga pisma u našim krajevima, vidjeti među novijim radovima: Dr Teufik Muftić,

O arebici i njenom pravopisu, *Prilozi za orijentalnu filologiju* XIV—XV, Sarajevo 1969, str. 101—121, kao i rad: Verner Lehfeldt, *Das serbokroatische Aljamiado-schrifttum des bosnisch-hercegovinischen Muslime, Transcriptionsprobleme*, München, 1969.

dana omogućava lako čitanje teksta na srpskohrvatskom jeziku. Izgleda da je upotreba arapskih »hareketa« za oznaku vokala u našem jeziku bila uzrok da Stovrin pravopis nije prihvaćen od kasnijih autora koji su većinom upotrebljavali druge znakove za obilježavanje vokala.

Djelo je, kao što smo već rekli, prevedeno i napisano tako što je u prvom redu pisan prijevod na srpskohrvatskom, u drugom prijevodu na turskom, a u trećem redu je ispisan perzijski tekst *Đulistana*. Kao primjer navodimo sljedeće retke (sa strane 395 ovog rukopisa):

يَدَانِ حَيْقُ أُسَيِّدِ رَقِّ اِنْعَادِ يَدُنْ حَلِيَادُ نَعْدُ بُبْ اِبْ
الی و ایغی کسلمش برکمه بر بیک ایاقلی بوجکی اولدردی
حکایت دست و پابریده هزار پای را بکشت

يَدَانِ اُولِيَا پُقْرَايِ نِيغَا پُرَجَا اِرَجِي سَبْحَانَ اللّٰهِي سُو سَتُّ نَعْدُ
بر ولی انک یانده کچدی و دیدی تعجب حالدر بیک ایاغیله
صاحب دلی برو بکذشت و گفت سبحان الله با هزار پای

اِمَا قَاد نِيَزِنِ اَجَلِ سِتْرًا اُد يَدُنْغَبَزِنَعْدُ اِرَقَّ
که وارد چونکه انک اجلی ایرشدی برالسز و ایاقسزدن
که داشت چون اجلش فر رسید از بی دست و پای

تَبِّ قَادَرِ پُيِيچِي
مقتدر اولدی قاچهغه
نتوانست کرىخت

Transliterirani srpskohrvatski tekst glasi:

»Jedan čojk osječene ruke i noge jednu hiljadonogu bubu ubi. Jedan evlija pokraj njega prođe i reče: Subhanallah, su sto nogu ima, kad njezin edžel stiže, od jednog bez noge i ruke ne bi kader pobjeći.«

O Junus Remzi Stovri za sada vrlo malo znamo. Mehmed Handžić u svom djelu *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana* za njega kaže da je iz Sarajeva, da o njemu nema vjerodostojnih podataka, da je napisao »našim jezikom arapskim slovima« gramatiku i vježbanicu turskog jezika, čiji se autograf nalazio pred Handžićem, od kojih prva iznosi 263, a druga 376 malih stranica, da je upotrijebio naročitu vrstu pravopisa, da je djelo dovršio 4. zilhidžeta 1311/8. VI 1894. g. iz koje se vidi »da je pisac prilično poznavao naš književni jezik«. Na štampanom primjerku spomenutog Handžićeva djela, koji se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu, neko je olovkom dopisao (na str. 60) da je Junus Remzi Stovro »sin Mustafin, bio činovnik u Duhanskoj tvornici, odselio se i umro u Inegölu, znao dobro njemački«. Svi moji pokušaji da od starijih ljudi u Sarajevu doznam nešto više o životu J. R. Stovre ostali su bez rezultata.

Pored te gramatike i vježbanice turskog jezika, koju spominje Handžić, sada imamo još jedan autograf Junusa Remzi Stovre pa smo u mogućnosti da oskudnim podacima za koje smo do sada znali o njemu dodamo i to da je Stovro pored turskog jezika poznavao još i perzijski, a poznavanje ova dva jezika podrazumijeva i poznavanje bar osnova gramatike arapskog (zbog poznate činjenice da je arapski jezik izvršio veliki utjecaj na perzijski i turski, pa leksika ova dva jezika ima veliki postotak arapskih riječi, o čemu svjedoči i ovaj književni spomenik).

Za slaviste je značajno to što je u Stovrinom prijevodu Gulistana registrovan i na taj način konzerviran narodni, sarajevski govor, onaj s kraja prošloga stoljeća, koji se danas sve manje čuje i kod rođenih Sarajlija.

۶۶۸

مرسبت ناميسه ايرتيدو . بوندو وقتا ائو سبت د خراينچه د خرايد تيراسيه
 بز يچتق مخلصه ايدك . بوزغان بولمسه . غايته ايرشردك
 مانصحت بجاي خود كودم . دوزگاري بدين بسو بوم
 او سبت سبت دوزخا چيا اخبوز تانيا . ايسه شخبر دايه ترا ساه خور دات
 اگر نصيحت كليرسه كيمه بك رخصت قولمسه . مخبره . انجو خبر د يرك لار صبر .
 كو نيايد بگوش رخصت كس . بوسولون پيام باشد و بس

سور

اين شاسته اجه شاسته تراز انجه اجه . ساعدي اجه تراز قيه هاريت
 او گلستان كتابي مكاله ايه ايسه الله تبارك و تعالي سوري اذيريه و مغزرت طيله الك لاسنه
 يا ناخر ايه صل باله رحمة علو الرصفر واستغفر لسانه

اياتر ايه پزار سبت قيه ايه خور . رازاتغا تراز ايفر ايه صا صبي
 و الهبايت نفسك ايجوه مراد ايد بلك خبري . بوندله مكره مغزرت ايسه صا صبه
 و الهبايت نفسك من غير تزييه . من بعد ذلك غمرا ايه

نعت

سرای بوسنده في ۹۵ / ۱۳۰۶ تاریخ هجری
 كاتب الحروف

۵

سرای بوسنده
 ايشنور

Stovrin autograf prevoda Đulistana — posljednja stranica

S u m m a r y

FIRST TRANSLATION OF ŠEJH SADI'S GULISTAN
INTO SERBO-CROATIAN

Under the title of »Zubde-i Gulistan« the text of the famous mystical-didactical work »Gulistan« by the great Persian classic Šejh Sa'dī with a parallel Turkish translation made by Ğa'far Ṭayyār b. Aḥmad Sālim was published in Istanbul at the end of the last century. Without changing the title, this printed work was copied and translated into Serbo-Croatian by Yūnus Remzī Stovro of Sarajevo in 1897. Stovro thus did as Ğa'far Ṭayyār did: he made a parallel translation. Namely, next to the existing text of Gulistan in the Persian original and its Turkish translation, Stovro made a Serbo-Croatian translation as well.

This autograph of Stovro — which was discovered thanks to Dr. Muhamed Hadžijahić of Sarajevo and is now the property of the Academy of Arts and Sciences of Bosnia and Herzegovina — represents, in several respects, a valuable example of *aljamiado* literature from the area of Bosnia and Herzegovina where this literature — as is the case with the whole of the Balkan Peninsula — has not been explored enough yet. There are numerous pieces of evidence concerning its existence in the 17th, 18th, and the 19th centuries, when it was cherished. A good many preserved manuscripts of *aljamiado* literature are kept today in the collections of oriental manuscripts of some scholarly institutions in Sarajevo, Zagreb, Beograd, Skoplje, Priština, and some other smaller cultural centers in Yugoslavia. These documents doubtless represent very interesting literary material which deserves scholarly treatment and serious investigation.

That which makes Stovro's autograph exceptionally valuable, and that is what this article is about, does not consist only in the fact that it has preserved the Sarajevo vernacular language from the end of the last century, a speech which can now be heard only among old Sarajevo citizens, nor in the claim that the work, to the best of our knowledge, represents the largest complete piece of writing in *aljamiado* literature on our soil, but in the fact that here was applied a special orthography whose inventor was Stovro himself and which is to be found nowhere else. Stovro invented his own principles of orthography and carried them out strictly throughout his work.

This attempt to adapt consistently the Arabic alphabet to the writing of the Serbo-Croatian language and to translate completely a famous classic work of Persian literature into Serbo-Croatian is a reason important enough, not only for orientalists but also for slavists who study *aljamiado* literature and the development of the Serbo-Croatian language in general, to devote their attention to this work.